

**Latvijas Universitāte
Latviešu valodas institūts**

**Ina Druviete
Daiga Baltaiskalna
Vineta Ernstsone
Vineta Poriņa**

**LATVIJAS VALODAS POLITIKAS ANALĪZE:
EKONOMISKIE ASPEKTI**

Rīga 2001

SATURS

IEVADS	4
VALODAS POLITIKAS EKONOMISKO ASPEKTU IZPĒTES METODOLOĢIJA	5
VALODAS POLITIKA VALSTS IEKŠPOLITIKAS KONTEKSTĀ	6
VALODU LIETOJUMA SOCIOLINGVISTISKA ANALĪZE	14
Valodu prasme Latvijā	15
Valodu lietojums uzņēmējdarbībā un tā dinamika	19
Atšķirības valodu lietojumā valsts un privātajos uzņēmumos	23
GLOBALIZĀCIJAS UN INTERNACIONALIZĀCIJAS IETEKME UZ VALODU LIETOJUMU	26
VALODA UZŅĒMĒJDARBĪBĀ	29
GALVENIE ATZINUMI	32
LITERATŪRA	34

IEVADS

Valodas politikā teorētiski pastāv galējas alternatīvas: absolūts brīvā tirgus princips un valsts intervence valodu lietojumā visās sociolingviskajās funkcijās Mūsdienu pasaulē nav iespējams atrast piemērus šo tendenču absolutizācijai. Valstis iekšpolitikas koncepcijas ietvaros ir izstrādājušas individuālu valodas politikas modeļus, kas parasti vairāk vai mazāk tendēts vienas minētās tendences virzienā.

Valodas politikas modeļa izvēle ir atkarīga no vairākiem valodas situācijas parametriem. Valodas politikas pamatā tādēļ jābūt plašiem, daudzpusīgiem un regulāriem sociolingvistiskiem pētījumiem. Viens no izšķirīgākajiem parametriem ir konkurentvalodu **ekonomiskā vērtība**, kas lielā mērā nosaka nepieciešamo valsts intervences apjomu konkrētas valodas aizsardzībai konkrētā valodas situācijā. Ilgstošajās diskusijās par Latvijas valodas politiku šis aspekts izgaismots nepietiekami.

Ar Sorosa fonda-Latvija atbalstu 2000. gadā pētnieku grupa īstenoja projektu "Latvijas valodas politikas ekonomiskie aspekti" (1999-M103-0). Pētījumus veica LZA koresp.loc. prof. Ina Druviete, Dr. Vineta Ernstsone, Dr. cand. Daiga Baltaiskalna un Vineta Poriņa, projektu konsultēja LZA koresp.loc. Raita Karnīte un Dr. Īrija Vītola. Pētījuma virsuzdevums ir **izvērtēt alternatīvas Latvijas valodas politikā saistībā ar konkurentvalodu ekonomisko vērtību**. Līdz šim paveiktais uzskatāms par sākotnēju iestrādi plašākam un dziļākam pētījumam par valodas un ekonomikas attiecībām.

VALODAS POLITIKAS EKONOMISKO ASPEKTU IZPĒTES METODOLOĢIJA

Jau vairākus gadus sociolingvistu un valodas politiķu aprindās izskan aicinājumi pastiprinātu uzmanību pievērst valodas politikas ekonomiskajiem aspektiem. Uzmanība tiek pievērsta galvenokārt šādiem jautājumu lokiem:

1) veids, kā valodas zemāku ekonomisko vērtību kompensēt ar stingrāku juridiskās aizsardzības sistēmu,

2) valodas "lietderības koeficients" (tas tiek definēts galvenokārt kā valodas spēja nodot zināmu informācijas daudzumu relatīvi īsākā laikā nekā to spēj konkurentvaloda),

2) indivīda valodu prasmes saistība ar ienākumu līmeni,

3) multilingvālas izglītības, reklāmas un informācijas ekonomiskais pamatojums,

4) " ekonomiskais imperiālisms" un tā ietekme uz valodām ar zemāku tirgus vērtību. Beidzamais jautājums īpaši saasinājies saistībā ar Eiropas ekonomiskās, sociālās un politiskās integrācijas radītajām problēmsituācijām valodu lietojumā.

Pētījuma **mērķis** ir izstrādāt Latvijas valodas politikas modeli saistībā ar ekonomiskās globalizācijas tendencēm un Eiropas multilingvālo realitāti, apzināt Latvijas valodu konkurences sociālekonomiskos aspektus un piedāvāt rekomendācijas valsts valodas un minoritāšu valodu aizsardzībai saskaņā ar Latvijas valodas situācijas īpatnībām un starptautiski saistošiem likumdošanas aktiem.

Pētījums ir **teorētiski analītisks**. Tas ietver šādas daļas:

- valodas politikas un tās ekonomisko aspektu teorētisks apskats;
- Latvijā lietoto valodu ekonomiskā profila un iedzīvotāju lingvistiskās kompetences un lingvistisko attieksmju sociolingvistiska analīze;
- Latvijas tiesību aktu un starptautiskas nozīmes dokumentu analīze pētāmās problēmas aspektā.

VALODAS POLITIKA VALSTS IEKŠPOLITIKAS KONTEKSTĀ

Valodas politika ir valsts īstenotu apzinātu pasākumu kopums valstī runāto valodu funkcionālā sadalījuma saglabāšanai, runātāju kolektīvo valodas tiesību noteikšanai un valodu izpētei un attīstīšanai. Valodas politika ir viens no valsts iekšpolitikas galvenajiem virzieniem, kas cieši saistās ar valsts etnopolitiku, ir saskaņots ar valstī īstenoto izglītības un kultūras politiku un atbilst valsts starptautiskajām saistībām.

Valodas politikas ietvaros izšķirami trīs aspekti, kas skar valodas gan kā sabiedrības komunikācijas līdzekli, gan kā simboliskas sistēmas :

- 1) tiek noteiktas valstī runāto valodu sociolingvistiskās funkcijas, reglamentētas valodu savstarpējās attiecības sabiedrībā (**juridiskais aspekts**),
- 2) tiek organizēta valsts valodas mācīšana gan valsts valodas runātāju kolektīvam, gan minoritāšu valodu runātājiem (**pedagoģiskais aspekts**),
- 3) tiek veikti pasākumi valodu zinātniskai izpētei, bagātināšanai un normalizācijai (**lingvistiskais aspekts**).

Sekmīgai valodas politikas īstenošanai nepieciešama koordinēta atbildīgo institūciju darbība visos trīs aspektos. Valodas politikas īstenošanas procesā īpaša nozīme ir t.s. instrumentārijam - valsts Konstitūcijai, Valodas likumiem, saskarīgajiem likumiem (piem., Izglītības, Pilsonības u.c. likumiem) un normatīvo aktu (piem. valdības izdotu noteikumu) kopumam.

Valodas politikas instrumentārija uzdevums, no vienas puses, ir atspoguļot esošo valodas situāciju valstī, no otras puses - iezīmēt valodas situācijas attīstības perspektīvas. Tādēļ valodas politikai stingri jāpamatojas pašreizējās valodas situācijas zinātniskā analīzē un it īpaši – izpratnē par objektīvām likumsakarībām resp. sociolingvistiskajiem procesiem sabiedrībā.

Valodas politikas **subjekts** ir valodas kolektīvi un valodu lietojums noteiktās jomās jeb t.s. **sociolingvistiskajās funkcijās**. Valodas politikas jautājumi parasti aktualizējas tad, kad nepieciešams aizsargāt kāda noteikta valodas kolektīva runātāju tiesības daudzvalodīgā teritorijā. Ja sabiedrībā tiek lietotas vairākas valodas, valodas

izvēle var veicināt vai kavēt iedzīvotāju piedalīšanos politiskajā un ekonomiskajā dzīvē, kā arī izraisīt informācijas selektīvu iegūšanu. Šķietami valodas konflikti bieži var būt dziļāku sociālu un ekonomisku konfliktu pirmā pazīme. Ikvienas valsts etnopolitikas mērķis ir tajā dzīvojošo etnosu optimālu savstarpējo attiecību veidošana, lai nodrošinātu valsts iekšējo stabilitāti. Valodas politika šai aspektā ir etnopolitikas daļa, turklāt tās uzdevums ir, garantējot minoritāšu valodu tiesības, aizsargāt valsts pastāvēšanai nepieciešamo vienoto saziņas līdzekli. – valsts valodu. Vairumā Eiropas un arī pasaules valstu šīs attiecības tiek veidotas, pamatojoties uz hierarhiskām attiecībām starp pamatnāciju un minoritātēm (valodas politikā – starp **valsts valodu** un **minoritāšu valodām**). Panti, kuros noteikta valsts jeb oficiālā valoda, pašlaik atrodami ap 130 suverēnu valstu un ap 90 autonomu veidojumu konstitūcijās (Sk. *Gauthier, Leclerc, Maurais 1993, Yacoub 1998*).

Valsts valodai jebkurā valstī ir divas pamatfunkcijas: **instrumentālā** un **integratīvā** resp. simbola **funkcija**. Valsts valodas apguve vismaz sociāli un ekonomiski aktīvajiem minoritāšu pārstāvjiem un tās lietošana ir viens no galvenajiem daudz nacionālas sabiedrības stabilitātes nodrošināšanas veidiem.

Valodas politikas koncepcijas pamatā ir trīs pamatnosacījumi:

- * Valodas politikas teorijas apguve,
- * valodas situācijas izpēte valstī,
- * valsts starptautisko saistību apzināšana.

Kaut arī sabiedrības spēja apzināti iedarboties uz lingvistisko vidi ir vispāratzīta, valodu funkcionēšanu nosaka politiskiem risinājumiem nepakļaujamas universālas norises. Lai izvairītos no voluntārisma valodas politikā, valodu konkurences sociolingvistiskajiem aspektiem pievēršama daudz lielāka uzmanība.

Valodas politika kā zinātne ir sociolingvistikas apakšnozare, kas pētī likumsakarības valodu statusa un sociālo funkciju regulēšanā valstiskā līmenī, izstrādā lingvistiskās likumdošanas konceptuālo pamatu un piedāvā konkrētus instrumentālus risinājumus atšķirīgās valodas situācijās. šīs zinātnes apakšnozares ietvaros parasti arī tiek izstrādātas vadlīnijas tiesību aktiem (likumiem, lēmumiem, noteikumiem, instrukcijām) sabiedrības dzīves jomās, kas saistītas ar valodu lietojumu un to hierarhijas ievērošanu. Valodas politikas process ideālā gadījumā notiek šādos

posmos: faktu vākšana; uzdevumu izvirzīšana un stratēģijas noteikšana: programmas realizācija, rezultātu novērtēšana un programmas koriģēšana pēc atgriezeniskās saites metodes.

Valoda sabiedrības dzīvē ir ne tikai saziņas līdzeklis un etniskās piederības simbols, bet arī ietekmīgs faktors valsts iekšpolitikā. Izmantojot sociolingvistiskās pētījumu metodes, pēdējās desmitgadēs skaidri pierādīts, ka valoda nav uzskatāma par slēgtu autonomu sistēmu, tā atspoguļo vēsturisko realitāti, sabiedrības politisko, ekonomisko un kultūras situāciju Tādējādi valoda un sabiedrība ir savstarpēji atkarīgi spēki, kas atrodas pastāvīgā mijiedarbībā. Gadu desmitos valodas politikas teorētiķi uzkrājuši bagātīgu valodas situācijas juridiskās regulēšanas pieredzi, valodas politikas teorētisko aspektu izpēte devusi atziņas, kas var noderēt arī Latvijā. Nav divu valstu ar vienādu vēsturisko attīstību un valodas situāciju, tomēr valodu mijiedarbībā pastāv universālas likumsakarības, kas darbosies neatkarīgi no subjektīvajām vēlmēm. Viena no šādām likumsakarībām ir arī augstākas ekonomiskās vērtības valodas priekšrocības nenovēršamajā valodu konkurences cīņā.

Kopš 80. gadu beigām valodas politikas teorijā pilnībā ir noraidīts ideālistiskais pieņēmums par vairāku valodu bezkonfliktu koeksistences iespējamību vienā un tajā pašā teritorijā. Ir iespējams novērst etnosu – valodas kolektīvu – konfliktu manifestēšanos, bet konkurence starp valodām, kaut vai subkutānā veidā, pastāvēs vienmēr. Lingvistiskajā ekosistēmā valodu paralēls lietojums ir tikai pārejas parādība: kolektīvā bilingvisma apstākļos vai nu katra valoda stabilizējas atšķirīgās sociolingvistiskās funkcijās, vai vienas valodas runātāji tiek pakļauti **lingvistiskās asimilācijas** procesam.

Lingvistiskā asimilācija ir valodas kolektīva pāreja uz citu valodu kaut vai dažās sociolingvistiskās funkcijās, vēl vairākas paaudzes saglabājot etnosa apziņu. Lingvistiskās asimilācijas procesi parasti aizsākas tad, kad valodas kolektīvs nonāk ekonomiskos, politiskos un kultūras kontaktos ar ekonomiski stiprāku un politiski dominējošu valodas kolektīvu. Ja šādi kontakti ir ekonomiski nepieciešami un sociālo mobilitāti var nodrošināt tikai ar citas valodas starpniecību, pirmās valodas lietojums sāk samazināties pat funkcijās, kas nav tieši saistītas ar ekonomisko jomu.

2000. gadā pasaulē ir ap 6700 valodu. Saskaņā ar 21. gadsimta domāšanas ievirzi, valodu un kultūru dažādība ir cilvēces un civilizācijas bagātība. Valodas vairs netiek

uztvertas tikai kā saziņas kods, bet gan kā kultūras tradīciju depozitārijs, nacionālās identitātes pamats. Tādēļ jebkurai valodai ir vieta humāno vērtību sistēmā un ikviena valoda tiek atzīta par saudzējamu vērtību.

Tomēr valodas mūsdienu pasaulē izzūd, un izzūd pat ātrāk par augu un dzīvnieku sugām. Pašlaik par apdraudētām uzskata 24% augu sugu, 20% putnu sugu, 41% zīdītāju sugu, bet pat ap 50%- 90% pasaules valodu.

Valodas un bioloģiskas sugas nāves cēloņi ir līdzīgi. Modernās kultūras un tehnoloģijas maina etnosu tradicionālo dzīvesveidu un vidi. Apziņas industrija: izglītības sistēma un plašsaziņas līdzekļi valodas kolektīva apziņā nostiprina pārliecību par citas valodas augstāku ekonomisko vērtību, radot priekšnoteikumus lingvistiskajai asimilācijai.

Bet vai tas ir savdabīgs dabiskās izlases princips? Tomēr ne. Šai ziņā analogija ar biodiversitāti mūs var novest strupceļā. Valodai nav gēnu un līdz ar to nav arī dabiskās izlases mehānismu. To izdzīvošanas izredzes nosaka ne iedzimtība, ne spēja adaptēties, bet sociāli faktori. Tāpēc bioloģiskās metaforas, *kā ekoloģija, izdzīvošana, nāve, iznīcināšana, genocīds* var novest maldu ceļos. Pie tam bioloģiem iekonservēšana ir pozitīvs vārds, bet sociolingvistam iekonservēt valodu vai kultūru nozīmē kavēt tās attīstību, sargāt to no dinamiskām dabiskām pārmaiņām. Tādēļ maldīgs ir uzskats, ka valodas var nonāvēt pašas sevi, kļūstot tik nabadzīgas, ka vairs nespēj funkcionēt kā komunikācijas līdzeklis. Pierādīts, ka šādas strukturālas pārmaiņas ir valodas zuduma rezultāts, bet ne cēlonis.

Beidzamajā laikā tiek apstrīdēta arī valodas pašnāvības iespēja. Tā tiek pielīdzināta “upura vainošanas” politikai. Tomēr arī valodas slepkavība notiek visai reti. Piedāvātā dihotomija *pašnāvība-slepkavība* ir vienkāršota. Valodas zūd tad, ja vienlaicīgi darbojas ārējie un iekšējie faktori. No vienas puses, šai procesā iesaistīti spēki, ko runātāji nespēj kontrolēt: represijas, diskriminācija, ekspluatācija. No otras puses, ja nenotiek fizisks genocīds, valodas nepadodas tikai ārējam spiedienam. Pašā valodas kolektīvā jānotiek attieksmju un vērtību maiņai, lai pārstātu nodot valodu nākamajām paaudzēm.

Dažkārt izteiktas visai pesimistiskas prognozes par latviešu etnosa pastāvēšanu nelabvēlīgo demogrāfisko tendenču dēļ. Protams, runātāju kolektīva eksistence ir priekšnoteikums valodas eksistencei. Tomēr, pirmkārt, demogrāfijai ir tendence

stabilizēties, otrkārt, nepieciešamais runātāju skaits valodas pašpietiekamības uzturēšanai ir pat relatīvi neliels – ap 10 000. Mūsdienās reti valodas nāve ir runātāju kolektīva izzušanas rezultāts. Parasti tā ir valodas nomaiņas rezultāts. Valodas nomaiņa rodas kompleksa iekšēja un ārēja spiediena ietekmē (piem., pārmaiņas vērtību sistēmā, ekonomikā, politikā, tirdzniecības, migrācijas, eksogāmijas utt. dēļ). Etnosa gēni saglabājas, bet notiek pakāpeniska lingvistiskā asimilācija. Klasisks piemērs ir trešās baltu valodas – senprūšu valodas liktenis. Šai gadījumā notikusi lingvistiskā asimilācija uz ilgstoša kolektīva bilingvisma fona valodā ar 1) augstāku ekonomisko vērtību un 2) lielāku sociālo prestižu.

Par neapdraudētām tiek uzskatītas valodas, kuru runātāju skaits pārsniedz vienu miljonu. Saskaitīts, ka pasaulē šādu valodu nav vairāk par 250 – tiek minēts arī precīzs skaitlis 208. Kā redzams, latviešu valoda, kuru kā pirmo valodu runā 1,4 miljoni, pieder pie šīs lielo valodu grupas.

Tomēr šīs valodas būtu neapdraudētas pilnīgā izolācijā no citām valodām. Jāņem vērā, ka lielo valodu grupas ietvaros pastāv īpaša apakšgrupa – ļoti lielās valodas. To skaits gan ir tikai 0,1-0,15% no visām pasaules valodām, bet tajās kopumā runā 51% zemeslodes iedzīvotāju.

Valodas ar vislielāko pirmās valodas runātāju skaitu (pēc *Ethnologue* datiem)

Valoda	Runātāju skaits (miljonos)
Ķīniešu (mandarīnu)	885
Angļu	322
Spāņu	266
Bengāļu	189
Hindi	182
Arābu	181
Portugāļu	170
Krievu	170
Japāņu	125
Vācu	98
Ķīniešu (Kantonas)	77

Javiešu	75
Korejiešu	75
Franču	72
Vjetnamiešu	67

Kopš 80. gadu beigām valodas politikas teorijā pilnībā ir noraidīts ideālistiskais pieņēmums par vairāku valodu bezkonfliktu koeksistences iespējamību vienā un tajā pašā teritorijā. Ir iespējams novērst etnosu – valodas kolektīvu – konfliktu manifestēšanos, bet konkurence starp valodām, kaut vai subkutānā veidā, pastāvēs vienmēr. Lingvistiskajā ekosistēmā valodu paralēls lietojums ir tikai pārejas parādība: kolektīvā bilingvisma apstākļos vai nu katra valoda stabilizējas atšķirīgās sociolingvistiskās funkcijās, vai vienas valodas runātāji tiek pakļauti **lingvistiskās asimilācijas** procesam.

Lingvistiskā asimilācija ir valodas kolektīva pāreja uz citu valodu kaut vai dažās sociolingvistiskās funkcijās, vēl vairākas paaudzes saglabājot etnosa apziņu. Lingvistiskās asimilācijas procesi parasti aizsākas tad, kad valodas kolektīvs nonāk ekonomiskos, politiskos un kultūras kontaktos ar ekonomiski stiprāku un politiski dominējošu valodas kolektīvu. Ja šādi kontakti ir ekonomiski nepieciešami un sociālo mobilitāti var nodrošināt tikai ar citas valodas starpniecību, pirmās valodas lietojums sāk samazināties pat funkcijās, kas nav tieši saistītas ar ekonomisko jomu.

2000. gadā pasaulē ir ap 6700 valodu. Saskaņā ar 21. gadsimta domāšanas ievirzi, valodu un kultūru dažādība ir cilvēces un civilizācijas bagātība. Valodas vairs netiek uztvertas tikai kā saziņas kods, bet gan kā kultūras tradīciju deponitārijs, nacionālās identitātes pamats. Tādēļ jebkurai valodai ir vieta humāno vērtību sistēmā un ikviena valoda tiek atzīta par saudzējamu vērtību.

Tomēr valodas mūsdienu pasaulē izzūd, un izzūd pat ātrāk par augu un dzīvnieku sugām. Pašlaik par apdraudētām uzskata 24% augu sugu, 20% putnu sugu, 41% zīdītāju sugu, bet pat ap 50%- 90% pasaules valodu.

Valodas un bioloģiskas sugas nāves cēloņi ir līdzīgi. Modernās kultūras un tehnoloģijas maina etnosu tradicionālo dzīvesveidu un vidi. Apziņas industrija: izglītības sistēma un plašsaziņas līdzekļi valodas kolektīva apziņā nostiprina

pārliecību par citas valodas augstāku ekonomisko vērtību, radot priekšnoteikumus lingvistiskajai asimilācijai.

Bet vai tas ir savdabīgs dabiskās izlases princips? Tomēr ne. Šai ziņā analogija ar biodiversitāti mūs var novest strupceļā. Valodai nav gēnu un līdz ar to nav arī dabiskās izlases mehānismu. To izdzīvošanas izredzes nosaka ne iedzimtība, ne spēja adaptēties, bet sociāli faktori. Tāpēc bioloģiskās metaforas, *kā ekoloģija, izdzīvošana, nāve, iznīcināšana, genocīds* var novest maldu ceļos. Pie tam bioloģiem iekonservēšana ir pozitīvs vārds, bet sociolingvistam iekonservēt valodu vai kultūru nozīmē kavēt tās attīstību, sargāt to no dinamiskām dabiskām pārmaiņām. Tādēļ maldīgs ir uzskats, ka valodas var nonāvēt pašas sevi, kļūstot tik nabadzīgas, ka vairs nespēj funkcionēt kā komunikācijas līdzeklis. Pierādīts, ka šādas strukturālas pārmaiņas ir valodas zuduma rezultāts, bet ne cēlonis.

Beidzamajā laikā tiek apstrīdēta arī valodas pašnāvības iespēja. Tā tiek pielīdzināta “upura vainošanas” politikai. Tomēr arī valodas slepkavība notiek visai reti. Piedāvātā dihotomija *pašnāvība-slepkavība* ir vienkāršota. Valodas zūd tad, ja vienlaicīgi darbojas ārējie un iekšējie faktori. No vienas puses, šai procesā iesaistīti spēki, ko runātāji nespēj kontrolēt: represijas, diskriminācija, ekspluatācija. No otras puses, ja nenotiek fizisks genocīds, valodas nepadodas tikai ārējam spiedienam. Pašā valodas kolektīvā jānotiek attieksmju un vērtību maiņai, lai pārstatu nodot valodu nākamajām paaudzēm.

Dažkārt izteiktas visai pesimistiskas prognozes par latviešu etnosa pastāvēšanu nelabvēlīgo demogrāfisko tendenču dēļ. Protams, runātāju kolektīva eksistence ir priekšnoteikums valodas eksistencei. Tomēr, pirmkārt, demogrāfijai ir tendence stabilizēties, otrkārt, nepieciešamais runātāju skaits valodas pašpietiekamības uzturēšanai ir pat relatīvi neliels – ap 10 000. Mūsdienās reti valodas nāve ir runātāju kolektīva izzušanas rezultāts. Parasti tā ir valodas nomaiņas rezultāts. Valodas nomaiņa rodas kompleksa iekšēja un ārēja spiediena ietekmē (piem., pārmaiņas vērtību sistēmā, ekonomikā, politikā, tirdzniecības, migrācijas, eksogāmijas utt. dēļ). Etnosa gēni saglabājas, bet notiek pakāpeniska lingvistiskā asimilācija. Klasisks piemērs ir trešās baltu valodas – senprūšu valodas liktenis. Šai gadījumā notikusi lingvistiskā asimilācija uz ilgstoša kolektīva bilingvisma fona valodā ar 1) augstāku ekonomisko vērtību un 2) lielāku sociālo prestižu.

Par neapdraudētām tiek uzskatītas valodas, kuru runātāju skaits pārsniedz vienu miljonu. Saskaitīts, ka pasaulē šādu valodu nav vairāk par 250 – tiek minēts arī precīzs skaitlis 208. Kā redzams, latviešu valoda, kuru kā pirmo valodu runā 1,4 miljoni, pieder pie šīs lielo valodu grupas.

Tomēr šīs valodas būtu neapdraudētas pilnīgā izolācijā no citām valodām. Jāņem vērā, ka lielo valodu grupas ietvaros pastāv īpaša apakšgrupa – ļoti lielās valodas. To skaits gan ir tikai 0,1-0,15% no visām pasaules valodām, bet tajās kopumā runā 51% zemeslodes iedzīvotāju.

Eiropas valodu infrastruktūras saglabāšana tiek uzskatīta par nozīmīgu uzdevumu, kas jārisina Eiropas Savienības institūciju līmenī. Tiek atzīts, ka Eiropas valodu lietojumu, to turpmāko attīstību un mijiedarbību pašlaik nosaka trīs galvenie spēki:

- pāreja no lokāli orientētā industriālā laikmeta uz pasaules mēroga komunikācijas un zināšanu laikmeta, kas rada noturīgas pārmaiņas informācijas plūsmā,
- tehnoloģijas attīstības radīti jauni jēdzieni un produkcijas veidi, kam jādod adekvāts terminoloģisks apzīmējums,
- jauna informācijas tehnoloģija, kas rada pāreju no "papīra kultūras" uz "datora kultūru".

Ja valodas lietotāji vēlas un prot valodu attīstīt atbilstoši prasībām, kas tiek izvirzītas 21. gadsimta valodai, tā turpinās būt par zinātniskās un tehniskās domas, līdz ar to arī par ekonomiskās un kulturālās domas, izpausmes līdzekli. Pretējā gadījumā šai valodai būs gandrīz neiespējami izturēt aso valodu konkurences cīņu mūsdienu pasaulē. "Mums jāpārvar galvenā psiholoģiskā barjera: mēs esam pieraduši, ka mūsu valoda ir kā debesu dāvana, kas neprasa nekādas pūles tās uzturēšanā. Zināmā mērā, satraukušies par pārmaiņām, kas notiek visapkārt, mēs valodu uzskatām par kaut ko tik svētu, kas jāargā no visa mākslīgā", precīzi konstatēts pārskatā par Eiropas valodu infrastruktūru. Tomēr valodu konkurētspēja nav atkarīga tikai no valodas lingvistiskās kvalitātes, operatīvas terminu veidošanas un datorlingvistikas attīstības pakāpes. Izšķirīga nozīme mūsdienu demokrātiskās valstīs ir juridiskajai valodu aizsardzības sistēmai (valodu statuss konstitūcijās, valodu likumi un normatīvi

akti), kā arī ekonomiskiem faktoriem, kas lielā mērā rada motivāciju konkrētas valodas lietošanai valodas eksistencei svarīgākajās sociolingvistiskajās funkcijās.

Eiropas valodas politikā tiek saskatītas šādas vīzijas:

- Angļu valoda kā galvenā saziņas valoda Eiropā,
- Ierobežots multilingvisms (nacionālās valodas + angļu valoda + citas valodas),
- Vienlīdzīgs statuss visām valodām (vairāk nekā 100 oficiālo valodu!),
- Jauna mākslīgā valoda vai klasisko valodu atdzimšana.

Kura no šīm vīzijām piepildīsies? Par to īpaši diskutēsim 2001. gadā, kas izsludināts par Eiropas Valodu gadu. Eiropas valodu gada (EVG) programma aptvers dažādas dimensijas: internacionālu, reģionālu, nacionālu un lokālu, sadarbojoties lielam partneru skaitam. Daudzpusīgo programmu plānos un izpildīs katras dalībvalsts valsts un sabiedriskās institūcijas, nevalstiskās organizācijas, privātās sabiedrības un citi partneri.

Eiropas valodu gads sniegs iespēju novērtēt Eiropas valodu dažādību un uzsvērt mūsdienīgas valodu apguves nepieciešamību, lai eiropieši būtu sagatavoti dzīvei multilingvālā un multikulturālā kontinentā. Tas veicinās izpratni par valodas apguves lomu sapratnes un tolerances veicināšanā un ciešu pret personas identitātēm un kultūras dažādību. šis gads palīdzēs nostiprināt pārliecību par valodu prasmes nozīmi aktīvā dalībā Eiropas demokrātiskajos procesos, nodarbinātībā un mobilitātē. šī Eiropas Padomes iniciatīva pievērsīs uzmanību arī Eiropas Padomes darbībai un sasniegumiem Eiropas lingvistiskā mantojuma un kultūras dažādības - savstarpējās bagātināšanās avota - aizsardzībai un attīstīšanai, kā arī stimulēs turpmākas EP aktivitātes šajā jomā.

Eiropas Valodu gada **mērķi** ir šādi:

- apzināties Eiropas lingvistisko mantojumu un veicināt Eiropas valstu iedzīvotāju atvērtību pret dažādām valodām un kultūrām, kas nodrošina savstarpējo bagātināšanos;
- veicināt plurilingvisma attīstību, t.i., spēju sazināties daudzās valodās, arī mazāk lietotās un retāk apgūtās, lai veicinātu sapratni, ciešāku sadarbību un aktīvu dalību Eiropas demokrātiskajos procesos:

- rosināt un atbalstīt mūžizglītību valodu apguvē, lai bagātinātu cilvēka personību un nodrošinātu spēju aktīvi iesaistīties Eiropas demokrātiskajos procesos.

Eiropas valodu gads nodrošinās arī iespēju

* informēt par EP darbību moderno valodu jomā, īpaši par *"Common European Framework of Reference"*, *"European Language Portfolio"* un izdoto rokasgrāmatu par valodas politiku izglītībā;

* pastiprināt sadarbību valodas politikā un valodu apguvē ar citām starptautiskām organizācijām, īpaši Eiropas Savienību, UNESCO, kā arī ar nevalstiskajām institūcijām;

* intensificēt pārdomas un diskusijas par jauniem valodas politikas virzieniem.

Kā liecina Eiropas Padomes un Eiropas Savienības lēmumi un direktīvas, valodas politikas ekonomiskajiem aspektiem tiks pievērsta liela vērība. Eiropas Valodu gada pasākumu ietvaros Eiropas komisija veic arī plašu pētījumu par valodu prasmi un attieksmi pret valodu apguvi Eiropas Savienības dalībvalstīs. Īpašs projekts paredz arī analizēt valodu apguvi valstu izglītības sistēmu ietvaros.

Jau pašlaik mūsu rīcībā ir "Eurobarometer" programmas informācija par Eiropas Savienības oficiālo valodu prasmi (sk. Eurobarometers No 50, March 1999 un Eurobarometers No 52, April 2000; <http://europa.eu.int/comm/dg10/epo/eb.html>). Perspektīvā pēc šīs aprobētās sistēmas varētu veikt arī Latvijas valodas situācijas pētījumus. Šajā pētījumā Latvijas valodas politikas ekonomiskie aspekti pētīti ar tradicionālo komplekso sociolingvistisko pētījumu metodi.

VALODU LIETOJUMA SOCIOLINGVISTISKA ANALĪZE

2000. gada pētījumā izmantotas kompleksas kvalitatīvas sociolingvistisko pētījumu metodes: ekspertintervijas, dokumentu analīze un tiešo novērojumu metode.

Rezultāti tika sastatīti ar 1999. gadā iegūtajiem datiem par valodu lietojumu un lingvistisko attieksmi Valsts nozīmes pētījumu programmā “Ekonomiskie, sociālie un kultūras aspekti Latvijas integrācijai Eiropas Savienībā” (turpmāk – LVI 1999). Salīdzinājumam izmantoti arī 1995.-1996. gadā iegūtie dati (Druvieta 1995, 1996) (turpmāk – LVI 1995/1996).

Pētījuma laikā tika veiktas **ekspertintervijas** 4 Latvijas pilsētās (Rīgā, Jelgavā, Daugavpilī, Liepājā) ar valsts un privāto uzņēmumu un organizāciju vadītājiem vai atbildīgām personām. Intervijām tika izraudzīti 35 mazie, 20 vidējie un 10 lieli uzņēmumi. Intervijas publiski pieejamā informācijā ir anonīmas, kodētas; norādīta īpašuma forma, strādājošo skaits un aptuvens etnodemogrāfisks raksturojums, uzņēmuma darbības profils.

Uzņēmumi pārstāvēja visdažādākās darbības jomas: ražošana, tirdzniecība, sadzīves pakalpojumi, transports, izglītība, veselības aizsardzība u.c. Intervējamās personas bija direktori vai vadītāji vai viņu vietnieki, personāla daļu vadītāji, vidējā līmeņa amatpersonas.

Respondentiem tika lūgts raksturot savu uzņēmumu un brīvā formā sniegt atbildes uz šādiem jautājumiem:

1. Valodu lietojums (latviešu, krievu, svešvalodas); kā tas mainījies beidzamajos gados (darba sanāksmēs, lietvedībā, sarakstē ar valsts iestādēm, citiem uzņēmumiem, ārvalstīm), instrukcijās, paziņojumos, reklāmā, produkcijas etiķetēs, cenu zīmēs, neoficiālos saviesīgos pasākumos u.tml).
2. Vai uzņēmumā pieaudzis latviešu valodas pratēju skaits? Kāpēc?
3. Vai uzņēmums veidis aktīvus pasākumus latviešu valodas prasmes līmeņa paaugstināšanā un valodas lietojuma nostiprināšanā?
4. Vai pastāvējusi vai pastāv pretestība pret latviešu valodas statusa īstenošanu?
5. Vai latviešu valodas nostiprināšanai ir bijušas vai ir nepieciešamas papildus izmaksas?
6. Vai uzņēmuma darbinieki ir pietiekami informēti par Valsts valodas likuma prasībām? Vai, viņuprāt, pieļaujamas atšķirības prasībās pret valsts un privātajiem uzņēmumiem?
7. Kā respondents vērtē valodu lietojuma ekonomiskos nosacījumus Latvijā? Vai tiek atbalstīts viedoklis, ka arī valodu attiecības jāregulē brīvajam tirgum?

8. Kādas ir respondenta prognozes valodu lietojuma dinamikai Latvijā?

Diemžēl intervēšanas laikā vēl nebija pieņemti noteikumi Valsts valodas likuma izpildei, tāpēc par vairākiem svarīgiem šo noteikumu punktiem, kas tieši ietekmē valodu lietojumu uzņēmējdarbībā, respondentu viedoklis netika noskaidrots.

Valodu prasme Latvijā

Valodu prasme. Individuālā bilingvisma un multilingvisma izplatība latviešu un Latvijas minoritāšu vidū pieaug. Saistībā ar sabiedrības integrāciju visnozīmīgākais rādītājs ir latviešu valodas pratēju skaita pieaugums Latvijas minoritāšu starpā. Pēc 1989. gada tautskaites datiem latviešu valodu prata 18-20% Latvijas minoritāšu pārstāvju, 1999. gadā pēc dažādu aptauju datiem - jau 55-70%. Joprojām lielāks procents Latvijas iedzīvotāju prot krievu valodu - blakus savai dzimtajai valodai prot vairāk nekā 98% Latvijas iedzīvotāju, kas nereti nosaka komunikācijas valodas izvēli. Angļu valodu pēc respondentu pašvērtējuma apguvuši ap 20%, bet vācu valodu – ap 10% Latvijas iedzīvotāju. Citu svešvalodu – franču, zviedru, norvēģu, poļu – pratēju procents nav lielāks par 1%. Nesen publiskotajos 2000. gada tautskaites materiālos norādīts, ka angļu valodu prot 15%, vācu valodu – 7,9%, franču valodu – 0,4% Latvijas iedzīvotāju (Lauku Avīze, 2000. g. 9. nov., 7. lpp.)

Latviešu valodas prasmes pakāpe starp respondentiem ir ļoti atšķirīga. Tā nekorelē ne ar kādiem noteiktiem socioloģiskiem mainīlielumiem – aptuveni vienāds prasmes līmenis ir gan vīriešiem, gan sievietēm, gan visu vecumgrupu, gan visu tautību pārstāvjiem. Latviešu valodas prasmes līmeni bilingvālo un multilingvālo minoritāšu pārstāvju vidū zināmā mērā raksturo valsts valodas atestācijas rezultāti. No apmēram 390 000 cilvēku, kas līdz 1999. gadam kārtojuši valsts valodas prasmes pārbaudi, apmēram puse saņēmusi apliecību par valodas prasmes vidējo pakāpi, 1/4 – par augstāko un 1/4 par zemāko pakāpi.

Valodu prasmi ilustrēsim ar datiem no 1999. gada LVI pētījuma.

Kuras valodas jūs vēl protat? (latvieši)

Valoda	Kopā	15-24	25-34	35-49	50-64	65+

angļu	48.0	71.1	47.2	34.0	23.5	14.3
vācu	34.1	41.2	32.1	31.9	17.6	38.1
citas	6.0	11.3	3.8	2.1	2.9	-
neatbild	0.8	-	-	-	2.9	4.8

LVI aptauja, 1999., anketa latviešu valodā, 5.jautājums

Kuras valodas jūs vēl protat? (minoritātes)

Valoda	Kopā	15-24	25-34	35-49	50-64	65+
Angļu	21.3	38.7	28.0	14.6	10.7	-
Vācu	7.6	12.0	4.9	6.6	10.7	-
Citas	3.8	5.3	3.7	5.1	0.0	-
Neatbild	25.9	26.7	20.7	25.5	26.8	47.1

LVI aptauja, 1999., anketa krievu valodā, 5.jautājums

Latvijas iedzīvotājiem tātad raksturīgs bilingvisms un daudzos gadījumos arī trilingvisms. Šai ziņā Latvija ir tālu priekšā Eiropas Savienības valstīm. Salīdzinājumam minēsim “Eurobarometer” 2000. gada aprīļa datus.

Eiropas Savienības oficiālo valodu prasme (% no ES iedzīvotāju kopskaita)

Valoda	Kā dzimtā valoda	Kā otrā valoda	Kopā
Vācu	24%	8%	32%
Franču	16%	10%	26%
Angļu	16%	31%	47%
Itāļu	16%	2%	18%
Spāņu	10%	4%	14%
Holandiešu	6%	1%	7%
Grieķu	3%	0%	3%
Portugāļu	3%	0%	3%

Zviedru	2%	1%	3%
Dāņu	2%	0%	2%
Somu	1%	0%	1%
Cita	2%	4%	6%

Tātad tikai 44% Eiropas Savienības iedzīvotāji spēj sarunāties valodā, kas nav viņu dzimtā valoda. Eiropas Komisija vēlas, lai ikviens Eiropas pilsonis spētu baudīt priekšrocības, ko sniedz vairāku valodu prasme. “Baltajā grāmatā” (1995) paredzēts veicināt svešvalodu apguvi. Ikvienam Eiropas Savienības pilsonim jāapgūst vismaz trīs Eiropas valodas: sava dzimtā valoda un vēl divas svešvalodas. Latvijā vismaz jaunākās paaudzes vidū šis ideāls jau ir kļuvis par realitāti.

Multilingvisma augsto prestižu Latvijā pierāda arī Baltijas Datu nama aptaujā iegūtie dati, kas rāda attieksmi pret latviešu, krievu un angļu valodas prasmi.

Cik svarīgi, lai Latvijas iedzīvotāji brīvi pārzinātu latviešu valodu?

Tautība	Ļoti svarīgi	Diezgan svarīgi	Ne pārāk svarīgi	Nemaz nav svarīgi
Latvietis	80,1	17,7	2,1	0,1
Krievs	45,3	43,4	10,9	0,4
Cita	56,9	36,0	6,0	1,2

BDN Aprīlis 1999.

Cik svarīgi, lai Latvijas iedzīvotāji brīvi pārzinātu krievu valodu?

Tautība	Ļoti svarīgi	Diezgan svarīgi	Ne pārāk svarīgi	Nemaz nav svarīgi
Latvietis	8,8	44,6	41,5	5,0
Krievs	20,5	58,7	20,2	0,7
Cita	24,3	52,9	21,3	1,4

BDN Aprīlis 1999.

Cik svarīgi, lai Latvijas iedzīvotāji brīvi pārzinātu angļu valodu?

Tautība	Ļoti svarīgi	Diezgan svarīgi	Ne pārāk svarīgi	Nemaz nav svarīgi
Latvietis	23,7	55,6	18,0	2,7
Krievs	18,8	44,1	31,3	5,7
Cita	20,3	50,0	24,4	5,3

BDN Aprīlis 1999

Visi šie fakti neapšaubāmi liecina par reāli pastāvošu valodu konkurenci. Lai gan konkurences radītie konflikti būtu reāli novērojami starp biežāk lietojamajām valodām, t.i. latviešu, krievu un angļu valodu, izvērtējot valodas konfliktus pašreizējā Latvijas situācijā, var secināt, ka angļu valoda kā otra izplatītākā svešvaloda patlaban nepretendē uz tām sociolingvistiskajām funkcijām, kuras veic latviešu un krievu valoda, jo ir cita veida kontaktattiecībās ar šīm valodām un nerada ievērojamas konfliktsituācijas, respektīvi, vēl nav konkurētspējīga ar krievu valodu ikdienas runas līmenī, jo krieviski protošo skaits ir lielāks (skat. tabulu)-krievu valodu prot 94.0% latviešu, savukārt angļu valodu prot tikai 21.3% cittautiešu un 48.0% latviešu. Turklāt angļu valoda ne vienmēr tiek lietota tiešajos kontaktos, savukārt krievu valoda daudz biežāk tiek lietota starp dažādu tautību personām ikdienas komunikācijā. Ikdienas komunikācijā angļu valoda nefunkcionē, jo arī latviešu valodu protošo skaits (57.8%) starp cittautiešiem ir lielāks nekā angļu valodu protošo cittautiešu vai latviešu skaits. Neapšaubāmi, vērojot angļu valodas izplatības mehānismu, iespējams prognozēt gaidāmās problēmas un gatavoties to iespējamiem risinājumiem.

Valodu lietojums uzņēmējdarbībā un tā dinamika

Latvijas valodu tirgū pārstāvētas apmēram 100 valodas. Lielākā šo valodu daļa tiek lietota tikai sporādiski vai ierobežotās sociolingvistiskās funkcijās. Nozīmīgākas sociolingvistiskās funkcijas Latvijā pilda latviešu valoda, krievu valoda un dažas citas svešvalodas (galvenokārt angļu valoda). Šo valodu lomu Latvijas valodas situācijā nosaka vairāki savstarpēji saistīti faktori - valodu prasme iedzīvotāju vidū, valodu

faktiskās sociolingvistiskās funkcijas, lingvistiskās attieksmes un valodu oficiālais statuss.

Latvijā joprojā pastāv t.s. pārejas sabiedrība. Šāda tipa sabiedrībā saikne starp politiskajiem, ekonomiskajiem un sociolingvistiskajiem procesiem ir īpaši izteikta. Nestabilas ekonomikas apstākļos attieksme pret valodu ir pragmatiskāka: mazāk tiek uzsvērtā valodas simboliskā un integrējošā funkcija, bet vairāk – valodas ekonomiskā kapacitāte.

Ekonomiskā krīze, samērā augstais bezdarba līmenis un un ieilgušais privatizācijas process Latvijā kopumā radījis nestabilitāti un sociālo spriedzi, jo strādājošie ir neziņā par uzņēmumu nākotni. Viena daļa no strādājošajiem nespēj pārorientēties uz citu darbu un nespēj konkurēt darba tirgū, galvenokārt tie ir strādājošie zivjapstrādē, koksnes un koka izstrādājumu ražošanā, tekstilrūpniecībā, arī apkalpojošajā sfērā. Valodu lietojumu Latvijā ietekmē minētie sociālie un ekonomiskie un politiskie iemesli, bet ir arī ne mazāk svarīgi psiholoģiskie iemesli: 1) no iepriekšējām paaudzēm nākušais t.s. minoritātes sindroms, zems nacionālās pašapziņas līmenis uz sociālās depresijas fona; 2) provinciālisma komplekss – vēlme jebkuriem līdzekļiem iegūt visas pasaules civilizācijas labumus, bez ierunām pieņemot Rietumu pasaules dzīves modeli un pāreja uz angļu valodu kā tā sastāvdaļu.

Aprakstot pētījumu rezultātus, svarīgi uzsvērt, ka analizēts valodu lietojums darba attiecībās, nevis neformālajā komunikācijā. Tomēr novilkt stingru robežu starp oficiālo un privāto komunikāciju bieži vien nav iespējams. Kā piemēru var minēt respondenta LVP8 minēto situāciju Latvijas uzņēmumos, runātājs ir latviešu darbinieks vidējā privātā uzņēmumā, bet klausītājs - uzņēmuma direktors ukraiņis.

1. Saruna objekts/tēma var būt formāls - darbs, vai neformāls - brīvā laika pavadīšana utt. Izvēlētā valoda, pirmkārt, ir krievu, otrkārt, angļu (uzņēmumam ir partneri ārzemēs).

2. Subjekts ir iepriekšminētais darbinieks latvietis, viņa sarunu biedri ir krievvalodīgi kolēģi, sarunas tēma - darbs, izvēlētā valoda (gan no latvieša, gan krievvalodīgo puses) - krievu.

Tikai 3.gadījumā, kad sarunas tēma tiek mainīta no formālas uz neformālu, latvieša izvēlētā valoda var būt latviešu, bet atbilde no kolēģu puses tikai dažreiz var būt latviešu valodā.

Šajos piemēros ir atspoguļoti visbiežāk sastopamie kontakti starp bilingviem, starp bilingvālu indivīdu un monolingvāliem indivīdiem vai arī neproduktīviem bilingviem, kuri saprot valodu, bet nerunā tajā, resp., gadījumi, kad ir vērojams receptīvais bilingvisms.

Valodas izvēle šādos gadījumos vairāk ir iluzora nekā reāla, noteicošā loma Latvijā valodas izvēlē bieži pieder socioekonomiskajiem faktoriem: latvietis izvēlas krievu vai angļu valodu. Varam vērot, ka valodas nomaina ir atkarīga no pragmatiskiem mērķiem: paaugstināt dzīves līmeni - nezaudēt darbu, saņemt labu algu, padarīt darbu ātrāk utt. Angļu un krievu valodas izvēle ir arī atkarīga no psiholoģiskiem faktoriem: tie latvieši, kas uzskata latviešu valodu par valodu ar zemu prestižu, izjūt nepieciešamību kļūt bilingvāli un multilingvāli, tādējādi cerot uz lielāku sociālu mobilitāti, identificējoties ar angļu valodā runājošajiem; savukārt krievu valodas izvēle ir saistīta ar ērtumu un komunikācijas ātrumu, ar iepriekšējos gados pastāvošo oficiālo bilingvismu, ar latviešu minoritātes kompleksu.

Praktiski visi respondenti atzinuši, ka beidzamo desmit gadu laikā valodu hierarhijā notikušas pārmaiņas, tomēr vismaz puse respondentu (ap 80% latviešu un 50% minoritāšu) atzīst, ka pirms gadiem pieciem latviešu valodas pozīcijas bijušas stiprākas. Šādu viedokli apstiprina arī 1999. gada pētījums. Piemēram minēsim Rīgas un Daugavpils latviešu viedokli 1996. un 1999. gadā.

Latviešu valodas loma Latvijā salīdzinājumā ar 1988.gadu

Aptaujas gads	1996.			1999.		
	Kopā	Rīga	Daugavp.	Kopā	Rīga	Daugavp
<i>Nav pārmaiņu</i>	6.8	7.3	5.0	9.9	8.9	6.3
<i>Atkal samazinās</i>	19.7	21.9	14.3	21.0	21.7	31.3
<i>Palielinās</i>	73.5	70.8	80.7	67.5	66.9	62.5
	Jūtami 29.7					

	Nedaudz 43.8					
<i>Nezinu</i>	-	-	-	1.6	2.5	0.0

LVI aptauja, 1996.,1999., anketa latviešu valodā

Zīmīgas ir arī atbildes, kas liecina par valodu izvēli dažādas formalitātes pakāpes situācijās.

Vai jūs ar cittautiešiem, kas prot latviešu valodu, runājat latviski?

Iestādēs un organizācijās

Aptaujas gads	1996.			1999.		
	Kopā	Rīga	Daugavp.	Kopā	Rīga	Daugavp.
<i>Vienmēr</i>	55.5	56.2	47.1	57.9	62.4	40.6
<i>Dažreiz</i>	42.1	42.0	51.0	34.2	29.9	46.9
<i>Nekad</i>	2.4	1.8	2.9	2.0	1.3	3.1
<i>Neatbild</i>	-	-	-	5.6	6.4	9.4

LVI aptauja, 1996., 1999., anketa latviešu valodā, 10.jautājums

sadzīvē

Aptaujas gads	1996.			1999.		
	Kopā	Rīga	Daugavp.	Kopā	Rīga	Daugavp.
<i>Vienmēr</i>	49.8	51.8	37.7	46.0	45.2	34.4
<i>Dažreiz</i>	48.6	47.3	59.1	46.8	50.3	56.3
<i>Nekad</i>	1.7	0.9	3.2	4.4	1.3	3.1
<i>Neatbild</i>	-	-	-	2.8	3.2	6.3

LVI aptauja, 1996., 1999., anketa latviešu valodā, 10.jautājums

Visstabilākās latviešu valodas pozīcijas ir valstiski regulējamās sfērās: augstākajās valsts varas un pārvaldes institūcijās, pašvaldībās, sabiedrības informācijas, kultūras un izglītības sfērā. Šajās sfērās 21% cittautiešu komunikācijā

izvēlas galvenokārt latviešu valodu. Tas izskaidrojams ar Valodu likuma realizāciju dzīvē un konsekventu tā ievērošanu lietvedībā, valsts struktūru darbā, izglītībā utt. - tātad galvenajās jeb sociāli nozīmīgākajās dzīves sfērās.

Problemātisks joprojām ir latviešu valodas lietojums policijā, sabiedriskā transporta un rūpnieciskās ražošanas sfērā (īpaši privātajā uzņēmējdarbībā). Privātajā uzņēmējdarbībā 48% gadījumu pārsvarā tiek lietota krievu valoda, bet 29.5% - pārsvarā latviešu, 10.5% - tikai latviešu. Aptauja apstiprina objektīvi konstatēto faktu, ka privātās uzņēmējdarbības sfēra pašlaik ir galvenā joma, kurā krievu valodas pozīcijas ir daudz stiprākas nekā latviešu valodas pozīcijas. Pakāpeniski privātajā uzņēmējdarbībā palielinās arī angļu valodas loma.

Jāatzīst, ka kopumā par 15% ir pieaudzis to cittautiešu skaits, kas darbā vairāk runā latviešu valodā nekā krievu valodā. Ja 1996.gada jūnijā 9% aptaujāto cittautiešu atzina, ka darbā vairāk runā latviešu nekā krievu valodā, tad 1998.gada rudenī jau 21% aptaujāto biežāk runāja latviski, bet 1999.gada pavasarī latviešu valodā runājošo skaits bija pieaudzis līdz 24%.

Ilustrācijai minēsim izvilkumus no tipiskākajām intervijām par valodu lietojumu uzņēmējdarbībā.

“Lielākā daļa personāla ir krievi, tādēļ. lai gan viesnīcas vadība pieprasa latviešu valodas zināšanas no visiem darbiniekiem, lielākā daļa latviešu valodu nesaprot. Administrācijas lielākā daļa ir latviešu, tādēļ ražošanas sapulces vai jebkuras citas sanāksmes notiek latviski. Protams, ka ražošanas inženieris un saimniecības daļas vadītāja, kuru pakļautībā atrodas istabenes un tehniekie darbinieki, ar saviem padotajiem sarunājas krieviski. Visi viesnīcā strādājošie latvieši brīvi pārvalda krievu valodu, tādēļ it kā nav problēmu saprasties ar tiem, kuri latviešu valodu neprot. Tomēr cilvēki ir jūtīgi, kad runa skar valodu jautājumu”
(DV7)

“Reklāmā sākumā tika izmantotas divas valodas – latviešu un krievu, lai gan sākumā 70-80% gadījumu uzsvars tika likts uz latviešu auditoriju. līdz ar to vairāk tika lietota latviešu valoda. Pēdējo divu gadu laikā aizvien lielāka uzmanība tiek vērsta uz krievvalodīgo auditoriju, līdz ar to valodu lietojums reklāmā jau turvojas 50: 50” (RL3).

Lielākā daļa respondentu apliecina, ka pēdējo piecu gadu laikā viņu organizācijās nav notikuši formāli pasākumi latviešu valodas mācīšanai (kursi, algota skolotāja palīdzība u.tml.). Samazinājusies arī tā dēvēto “profesionālo latviešu” pakalpojumu izmantošana. Intervijās nebija iekļauts jautājums par nepieciešamību sniegt valsts atbalstu latviešu valodas apguvei, bet lielākā daļa respondentu paši norādīja, ka tie sociāli un ekonomiski aktīvie iedzīvotāji, kas vēlējušies apgūt latviešu valodu, to jau ir izdarījuši. Tiem, kas valodu nemācās principa pēc, nelīdzēs vislabākā valodas apguves sistēma. Tādēļ, pēc respondentu domām, vairs nav nepieciešams ieguldīt lielus līdzekļus latviešu valodas mācīšanā pieaugušajiem, bet vairāk jā rūpējas par valodas nostiprināšanu izglītības sistēmā.

Atšķirības valodu lietojumā valsts un privātajos uzņēmumos

Aptauja tika veikta pirms Valsts valodas likuma stāšanās spēkā 2000. gada 1. septembrī. Saskaņā ar 1992. gada Valodu likumu vienādas prasības valodu lietojuma un darbinieku valodas prasmes ziņā tika izvirzītas visiem uzņēmumiem neatkarīgi no to īpašumniecības. Tomēr jau tagad pastāv visai lielas atšķirības valodu lietojumā dažādās pakļautības uzņēmumos. Raksturojot valodu lietojumu valsts uzņēmumos, 25% respondentu atzina, ka tajos oficiālā komunikācijā tiek lietota tikai latviešu valoda, 36% - pārsvarā latviešu, 18% - pārsvarā krievu. Privātajā uzņēmējdarbībā turpretim 48% gadījumu pārsvarā tiek lietota krievu valoda, 29,5% - pārsvarā latviešu, 10,5% - tikai latviešu. Privātās uzņēmējdarbības sfēra pašlaik ir galvenā joma, kurā krievu valodas pozīcijas ir daudz stiprākas nekā latviešu valodas pozīcijas.

Jūtamas pārmaiņas valodu hierarhijā privātajos uzņēmumos varētu notikt pēc Valsts valodas likuma un tā izpildes noteikumu realizācijas. Respondentiem tika lūgts izteikt savas domas par pieļaujamo valsts intervenci valodu lietojumā privātajā uzņēmējdarbībā. Intervijās pierādījās, ka respondenti izprot atšķirību starp privāto komunikāciju un sabiedrisko jeb publisko komunikāciju. Ap 90% latviešu un 60% minoritāšu respondentu atzina, ka absolūts brīvā tirgus princips valodu lietojumā Latvijā tomēr nebūtu pieļaujams. Šie dati saskan ar 1999. gada aptaujā iegūtajiem datiem.

Vai valstij ir tiesības regulēt valodu lietojumu privātajos uzņēmumos?

Atbilde	Kopā	Rīga	Daugavpils
<i>Jā</i>	64.7	66.2	65.6
<i>Nē</i>	17.1	15.3	18.8
<i>Nezinu</i>	17.1	16.6	15.6
<i>Cita</i>	0.4	0.6	-
<i>Neatbild</i>	0.8	1.3	-

LVI aptauja, 1999., anketa latviešu valodā, 17.jautājums

Aptaujas dati pierāda, ka iedzīvotāji pārsvarā uzskata, ka nevar pieļaut situāciju, kad valsts ekonomiskajā dzīvē valdīs nevis latviešu, bet kāda cita valoda. Valstij ir tiesības regulēt savu likumdošanu tā, lai nodrošinātu valsts intereses, arī valsts valodas lietojumu ekonomiskajā sfērā. Samērā bieži tiek jautātas divas atšķirīgas sociolingvistiskās sfēras - privātā respektīvi personiskā sfēra un privātās uzņēmējdarbības sfēra. Valodas likumi nav tiesīgi iejaukties valodu lietojumā privātajā dzīvē, bet tie ir tiesīgi reglamentēt valodu lietojumu iestādēs, uzņēmumos un organizācijās neatkarīgi no to īpašumtiesību formas, - lai tiktu nodrošinātas gan strādājošo tiesības lietot valsts valodu, gan klientu tiesības saņemt pakalpojumus valsts valodā. Šo jautājumu sīkāk aplūksim nākamajās nodaļās.

GLOBALIZĀCIJAS UN INTERNACIONALIZĀCIJAS IETEKME UZ VALODU LIETOJUMU

Iepriekšējās nodaļās aplūkojam divus pamatkomponentus valodas politikas stratēģijai: valodas politikas teorijas un valodas situāciju Latvijā pašreizējā laika posmā. Trešais pamatkomponents saistās ar valsts starptautisko saistību apzināšanos.

Pēdējos gados Eiropas Savienības dalībvalstu, kā arī kandidātvalstu valodas politiku aizvien vairāk ietekmē starptautiskās organizācijas (piemēram, Eiropas Padome, Eiropas Drošības un sadarbības organizācija, Baltijas jūras valstu padome),

kā arī supranacionālajā līmenī pieņemtie dokumenti cilvēktiesību un minoritāšu tiesību jomā, īpaši *Eiropas Cilvēktiesību konvencija* (Latvija ratificējusi 1997.g), Latvijas Republika kā Eiropas Padomes dalībvalsts saskaņā ar starptautiski saistošo dokumentu (*Vispārējā nacionālo minoritāšu aizsardzības konvencija* (1994; Latvija parakstījusi 1995. gadā); *Eiropas Reģionālo vai minoritāšu valodu harta* (1992; Latvija nav parakstījusi); *Hāgas minoritāšu izglītības tiesību rekomendācijas* (1996), *Oslo nacionālo minoritāšu valodu tiesību rekomendācijas* (1998) u.c.) ir uzņēmusies noteiktas saistības minoritāšu valodu tiesību un lingvistisko cilvēktiesību aizsardzībā. Latvijas Republikas *Valodu likumā* (1992) ir noteiktas garantijas minoritāšu valodu aizsardzībai un pilsoņa valodas izvēles brīvībai. Tiek veikti priekšdarbi *Vispārējās nacionālo minoritāšu aizsardzības konvencijas* ratifikācijai, kā arī tiek izstrādāts likums par nacionālo minoritāšu tiesībām Latvijas Republikā.

Tā kā etnodemogrāfiskā un valodas situācija katrā valstī ir atšķirīga, starptautiski saistošajos normatīvajos aktos iespējams iestrādāt tikai vispārīgas vadlīnijas etniskajai un valodas politikai; daudzu normu realizācijas lietderību ļauts izvērtēt pašām parakstītājvalstīm. Kaut arī nav īpašu Eiropas Savienības vai Eiropas Padomes dokumentu, kas reglamentē valodas politiku atsevišķās dalībvalstīs, pastāv principiālas nostādnes, kas izriet no Eiropas Savienības ideoloģijas. Dalībvalstī, tāpat kā Eiropas Savienībā kopumā, jāīsteno aktīva minoritāšu valodu un lingvistiskā un kultūras plurālisma aizsardzības politika. Arī Latvijā valodu tiesību un lingvistisko cilvēktiesību aizsardzība atbilst Eiropas Padomes dalībvalstīm un Eiropas Savienības kandidātvalstīm saistošajiem standartiem.

VALODU LIETOJUMA REGLAMENTĀCIJA EIROPAS SAVIENĪBĀ

Pasaules ekonomisko un politisko procesu globalizācijas rezultātā ir sācies starptautisks, supranacionāls un visaptverošs internacionalizācijas process. Starptautiskās ekonomikas, preču tirdzniecības un tūrisma straujā attīstība novedusi pie robežu šķērsošanas atvieglošanas. Savukārt milzīgās atšķirības starp dzīves līmeni dažādās valstīs, kari, starpnacionāli konflikti, ekoloģiskas katastrofas un nepieciešamība pēc efektīviem darbaspēka attīstības projektiem ir novedusi pie lielu

bēgļu un ekonomisko migrantu masu pārvietošanās. Lingvistiskā vide līdz ar to pakļauta nebeidzamām pārmaiņām.

Viens no visbūtiskākajiem jautājumiem Eiropas valodas politikā saistās ar valodu lietojuma apzinātu ietekmēšanu. Vai arī valodu attiecībās piemērojams brīvā tirgus princips? Pašlaik tiek oficiāli atzīts, ka tirgus nespēj pietiekami regulēt valodu lietojumu. Apjomīgā Eiropas Savienības XIII komisijas pētījumā konstatēts, ka privātā iniciatīva ar valodu saistītā uzņēmējdarbībā lielā mērā atkarīga no attiecīgo valodu lietošanas biežuma. Trūkst arī potenciālo lingvistiskās produkcijas (datorprogrammu, vārdnīcu, mācīblīdzekļu) piegādātāju, jo pirms komerciālās produkcijas ražošanas nepieciešams liels lingvistiskās izpētes darbs. Tādēļ dažas valodas, īpaši angļu valoda, atrodas daudz labākā situācijā, jo plašo apguves iespēju dēļ tā kļūst par populārāko otro valodu lielākajā daļā esošo un potenciālo Eiropas Savienības valstu un dažās sociolingvistiskajās funkcijās (piem., zinātnē, izklaides industrijā) sāk aizstāt valstu oficiālās valodas. Starp galvenajiem faktoriem, kas nosaka arvien plašāku t.s. starptautisko valodu lietojumu uz nacionālo valodu rēķina, minami: 1) starptautiskā zinātniskā sadarbība, kopīgi projekti, žurnāli, konferences, 2) starptautisku preses izdevumu un telekomunikāciju izplatība, jaunatnes kultūra, sports, 3) ideoloģijas, kas valodu vērtību apcer vienīgi no tirgus ekonomikas viedokļa, 4) svešvalodu mācīšanās prakse, 4) humānā palīdzība, īpaši postkomunistiskās valstīs, 5) asimetriska supranacionāla sadarbība (piemēram, Eiropas Savienības līgumi un projekti, darba sarunas u.tml.). Postkomunistiskajā Eiropā angļu valoda un tās apguve tiek saistīta ar demokrātiju, tirgus ekonomiku un cilvēktiesībām. Angļu valodas un kultūras ekspansijas mehānisms beidzamajos gados ir Eiropas sociolingvistu uzmanības centrā, un mazo Eiropas Savienības valstu pieredzi nāksies pārņemt arī Latvijai. Latvijas lingvistisko vidi lielā mērā var ietekmēt Eiropas Savienības dalībvalstu nostāja faktiskās komunikācijas valodas izvēlē un tās sociolingvistisko funkciju paplašināšanā dalībvalstu teritorijās. Kaut arī konkurētspējīgi spēki zināmā mērā ir arī vācu un franču valoda, kuru ietekmes pastiprināšanai attiecīgo valstu valdības izdod ievērojamus līdzekļus, glotofāģijas spējas pašlaik reāli piemīt tikai angļu valodai. Latvijas valodu likumos pašlaik ir iestrādāts zināms aizsardzības mehānisms pret angļu valodas ekspansiju, tomēr iespējams, ka daži likuma panti, kas

ierobežo svešvalodu lietošanu, tiks atzīti par Eiropas Savienības koncepcijai nepieņemamiem.

Jau Romas līgumā par Eiropas Ekonomiskās kopienas izveidošanu (spēkā kopš 1958. g. 1. janvāra) izvirzīts mērķis panākt "četrus ražošanas faktorus" brīvu kustību starp EEK dalībvalstīm. Ideālā gadījumā būtu jāpanāk 1) brīva darbaspēka kustība, 2) brīva konkurence pakalpojumu jomā, 3) brīva kapitāla kustība, 4) brīva saražoto preču kustība. Vismaz trīs no šiem faktoriem cieši saistīti ar valodas politiku.

Eiropas Savienības koncepcija ietver brīvas ekonomiskas aktivitātes iespēju Eiropas Savienības robežās. Tā kā valoda ir ekonomiskās aktivitātes līdzeklis, Eiropas Savienības likumi transnacionālās ekonomiskās darbībās noteikuši brīvas valodas izvēles principu. Tā kā valodas izvēli ekonomiskajā sfērā parasti reglamentē dalībvalstu likumi valodas jomā, nereti pastāv pretrunas starp Eiropas Savienības un nacionālajiem likumiem.

Latvijas likumdošanā ietverta norma par valsts valodas lietošanu preču etiķetēs un lietošanas instrukcijās. Tiek uzskatīts, ka prasība, lai uz precēm būtu informācija importētājvalsts valodā, rada papildus izdevumus ražotājiem un tādējādi ierobežo ražošanu. No otras puses, Eiropas Savienības līmenī tiek atzīta arī nepieciešamība pircējam sniegt saprotamu informāciju par precī. Tādēļ Eiropas Savienība atzinusi nepieciešamību sabalansēt brīvo tirdzniecību un pircēja aizsardzību. Pieņemta īpaša direktīva, kas dalībvalstīm uzliek par pienākumu etiķetes veidot pircējam saprotamā valodā (ne tieši attiecīgās valsts valodā). Daudzi eksperti uzskata, ka atsevišķu valstu likumos ietvertās prasības, lai valsts valoda būtu lietota visos gadījumos visu preču etiķetēs, ir pārspīlētas. Tomēr, piemēram, Francijas valodu likums nosaka, ka franču valoda jālieto visās komerciālās aktivitātēs Francijas teritorijā pat tad, ja viens vai visi partneri ir ārzemnieki.

Specifiska Latvijas problēma ir arī valodas lietojums uzņēmumu un organizāciju nosaukumos. Valodu likumā (1992) un Valsts valodas likumā (2000) noteikts, ka iestāžu, uzņēmumu (uzņēmēj sabiedrību) u.tml. nosaukumi veidojami un dodami latviešu valodā. Tas attiecas arī uz kopuzņēmumiem, ja tie pakļauti Latvijas jurisdikcijai. Šīs normas nepieciešamība lingvistiskās vides veidošanai Latvijā ir saprotama, bet Eiropas Savienības eksperti pret to var iebilst.

Viens no svarīgākajiem Eiropas Savienības līguma punktiem ir tās dalībvalstu pilsoņu tiesības brīvi izvēlēties dzīvesvietu un brīvi pārvietoties Eiropas Savienības

ietvaros. Eiropas Savienības pilsonis – persona, kura bauda visas ES pilsoņa privilēģijas un kurai jāizpilda visi ar ES pilsonību saistītie pienākumi – ir jebkuras Eiropas Savienības dalībvalsts pilsonis (Līgums par Eiropas Savienību, 1992). Šis punkts visvairāk var ietekmēt Latvijas valodas politiku. Pārvietošanās brīvība nozīmē, ka ekonomiski aktīva persona, kas ieradusies citā Eiropas Savienības valstī, tiesībās ir vienlīdzīga ar šīs valsts pilsoņiem.

Prasības viesstrādnieku lingvistiskajai kvalifikācijai ir ļoti atšķirīgas. Eiropas Savienības valstīs pastāv tendence gan paplašināt valodu apguvi skolās, mācot vairākas Eiropas Savienības valodas, gan aizstāt cilvēka darbaspēku ar mašīnām, tādējādi apejot valodas problēmu. Viesstrādnieku nodarbināšana parasti tiek organizēta tādējādi, lai pietiktu ar minimālu valodas prasmi, īpaši Vācijā. Līdz pat pēdējam laikam viesstrādnieku un to ģimeņu lingvistiskā kompetence vispār tika uzskatīta par viņu personisku problēmu. Tikai pēdējā laikā valodu prasme tiek skatīta atsevišķu dalībvalstu un visas Savienības līmenī. Mūsdienų tehnoloģijas prasa kvalificētu darbaspēku, un valodas prasme arī tiek uzskatīta par vienu no profesionālās kvalifikācijas kritērijiem. Tomēr pašlaik prasības viesstrādnieku lingvistiskajai kvalifikācijai ir atšķirīgas dažādās Eiropas Savienības valstīs. Valstīs, kas piekopj imigrācijas politiku, piemēram, Skandināvijā, tās ir daudz augstākas nekā valstīs ar viesstrādnieku politiku kā Vācijā.

Likums aizliedz arī netiešu imigrantu diskrimināciju, stājoties darbā. Pārvietošanās brīvība un tiesības strādāt brīvajās profesijās nedod Eiropas Savienības pilsoņiem tiesības pieprasīt savas valodas lietojumu darba attiecībās. Ir noteikts, ka šis nosacījums nav piemērojams attiecībā uz valodas zināšanām, kas nepieciešamas attiecīgajā amatā.

Grūtības rodas šī panta piemērošanā. Atbilstoši pašreizējai valodas likumdošanai Latvijā noteiktos amatos un profesijās tiek prasīta valodas prasme. Nolikums galvenokārt attiecas uz personām, kas ieņem valsts amatus vai strādā apkalpojošajā sfērā.

Kā zināms, ekonomiskajā migrācijā visvairāk iesaistās mazkvalificēts darbaspēks, kas strādā darbus, kur valsts valodas prasme formāli nav nepieciešama. Latvijā tieši šai ziņā sagaidāms visvairāk problēmu. Tuvāko gadu laikā pēc iestāšanās Eiropas Savienībā, darbaspēka migrācijas virziens gan, visticamāk, būs no Latvijas uz

Eiropas attīstītajām valstīm, bet, attīstoties Latvijas ekonomikai, nav neiespējams arī pretējs virziens, it īpaši, ja par ES dalībvalstīm kļūs dažas bijušās PSRS republikas.

VALODA UZŅĒMĒJDARBĪBĀ

2000. gada 1. septembrī spēkā stājies Valsts valodas likums (pieņemts 1999. gada 9. decembrī) un tā izpildes noteikumi.) Likums neattiecas uz valodu lietošanu Latvijas iedzīvotāju neoficiālajā saziņā, nacionālo un etnisko grupu iekšējā saziņā, kā arī reliģisko organizāciju dievkalpojumos, ceremonijās, rituālos un cita veida reliģiskajā darbībā.

Valodu lietojumu uzņēmējdarbībā ietekmēs vairāki šī likuma panti, īpaši 2., 6., 11. un 21. pants.

Valsts valodas likuma **2.pants** nosaka:

(1) Likums nosaka valsts valodas lietošanu un aizsardzību valsts un pašvaldību iestādēs, tiesās un tiesu sistēmai piederīgās iestādēs, kā arī citās iestādēs, organizācijās un uzņēmumos (uzņēmēj sabiedrībās), izglītības sfērā un citās sfērās.

(2) Valodas lietošana privātās iestādēs, organizācijās, uzņēmumos (uzņēmēj sabiedrībās) un attiecībā uz pašnodarbinātajām personām tiek regulēta tad, ja to darbība skar likumīgas sabiedriskās intereses (sabiedrisko drošību, veselību, tikumību, veselības aizsardzību, patērētāju tiesību un darba tiesību aizsardzību, drošību darba vietā, sabiedriski administratīvo uzraudzību) (turpmāk arī - likumīgas sabiedriskās intereses), un tādā apjomā, lai nepieciešamais ierobežojums, kas noteikts likumīgās sabiedriskajās interesēs, būtu samērīgs ar privāto iestāžu, organizāciju, uzņēmumu (uzņēmēj sabiedrību) tiesībām un interesēm.

Valsts valodas likuma **6.pants** nosaka valsts valodas prasmes nepieciešamību un valsts valodas lietojumu, veicot profesionālos vai amata pienākumus:

(1) Valsts un pašvaldību iestāžu, tiesu un tiesu sistēmai piederīgo iestāžu, valsts un pašvaldību uzņēmumu, kā arī to uzņēmēj sabiedrību darbiniekiem, kurās lielākā kapitāla daļa pieder valstij vai pašvaldībai, jāprot un jālieto valsts valoda tādā apjomā, kāds nepieciešams viņu profesionālo un amata pienākumu veikšanai.

- (2) Privāto iestāžu, organizāciju, uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) darbiniekiem, kā arī pašnodarbinātajām personām valsts valoda jālieto tad, ja to darbība skar likumīgas sabiedriskās intereses (sabiedrisko drošību, veselību, tikumību, veselības aizsardzību, patērētāju tiesību un darba tiesību aizsardzību, drošību darba vietā, sabiedriski administratīvo uzraudzību).
- (3) Privāto iestāžu, organizāciju, uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) darbiniekiem, kā arī pašnodarbinātajām personām, kuras, pamatojoties uz likumu vai citu normatīvo aktu, veic noteiktas publiskas funkcijas, jāprot un jālieto valsts valoda tādā apjomā, kāds nepieciešams attiecīgo funkciju veikšanai.
- (4) Ārvalstu speciālistiem un uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) ārvalstu pārvaldes locekļiem, kuri strādā Latvijā, jāprot un jālieto valsts valoda tādā apjomā, kāds nepieciešams viņu profesionālo un amata pienākumu veikšanai, vai pašiem jānodrošina tulkojums valsts valodā.
- (5) Valsts valodas zināšanu apjomu, kāds nepieciešams šā panta pirmajā, otrajā un trešajā daļā minētajām personām, kā arī valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību.

Saskaņā ar Valsts valodas likuma 6.panta piekto daļu izdoti Latvijas Republikas Ministru kabineta “Noteikumi par profesionālo un amata pienākumu veikšanai nepieciešamo valsts valodas zināšanu apjomu un valodas prasmes pārbaudes kārtību” (Nr.296, 22.08.2000). Šo Noteikumu 4. , 5. un 6. punktā noteikts:

“Valsts un pašvaldību iestāžu, tiesu un tiesu sistēmai piederīgo iestāžu, valsts un pašvaldību uzņēmumu, kā arī to uzņēmējsabiedrību darbiniekiem, kurās lielākā kapitāla daļa pieder valstij vai pašvaldībai, profesionālo un amata pienākumu veikšanai nepieciešamais valsts valodas prasmes līmenis un pakāpe noteikti šo noteikumu 1.pielikumā.

5. Privāto iestāžu, organizāciju un uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) darbiniekiem attiecīgās profesijas vai amata pienākumu veikšanai nepieciešamo valsts valodas prasmes līmeni un pakāpi nosaka darba devējs, pašnodarbinātajām personām - pati pašnodarbinātā persona.

6. Darba devējs veido savas institūcijas amatu un profesiju sarakstu, kurā norādīti atbilstošie valsts valodas prasmes līmeņi un pakāpes (turpmāk - saraksts). Sarakstu darba devējs var saskaņot ar Valsts valodas centru.

7. Valsts valodas centram ir pienākums pēc darba devēja pieprasījuma sniegt atzinumu par attiecīgo profesiju vai amata pienākumu veikšanai nepieciešamo valsts valodas līmeni un pakāpi.

Pētījuma autori atbalsta Valsts valodas likuma koncepciju, ka regulējams valodu lietojums arī privātajā uzņēmējdarbībā. Uzņēmējdarbību reglamentē valsts izdoti likumi, piem., *Par uzņēmējdarbību*, *Par uzņēmumu reģistru*, *Par sabiedrībām ar ierobežotu atbildību* u.c., un pastāv nepārtraukts kontroles režīms pār šo uzņēmumu darbību. Nedrīkst jaukt divas pilnīgi atšķirīgas sociolingvistiskās sfēras – privātā resp. personiskā sfēra un privātās uzņēmējdarbības sfēra, kas reprezentē vienu īpašumtiesību formu. Privāto uzņēmumu darbinieku skaits var pārsniegt vairākus tūkstošus, un šī uzņēmējdarbības forma pārstāv vitālus Latvijas ekonomikas atzarus. Pat ja pieņemam, ka šādā gadījumā notiek iejaukšanās "privātajā" dzīvē, *Eiropas Cilvēktiesību konvencijas* 8. pants nosaka, ka šāda iejaukšanās pieļaujama uz skaidru sabiedrības interešu pamata. Valodu lietojuma reglamentācija atbilst sabiedrības interesēm saistībā ar pašreiz īstenojamo sabiedrības integrācijas koncepciju uz vienas valsts valodas pamata.

Tomēr 296. Noteikumos ir izvirzītas atšķirīgas prasības valsts un privāto iestāču, organizāciju un uzņēmējdarbību darbiniekiem. Ņemot vērā jau pastāvošo disproporciju valodu lietojumā atkarībā no īpašumtiesību formas, var prognozēt vēl krasāku uzņēmumu segregāciju uz etnisku un lingvistisku kritēriju pamata. Tā kā šī materiāla tapšanas brīdī vēl nebija veiktas galīgās izmaiņas profesiju klasifikatorā saistībā ar nepieciešamo valsts valodas prasmes līmeni, precīzāk raksturot iespējamās sekas vēl nav iespējams. Tomēr jau tagad ir skaidrs, ka līdz ar 296. Noteikumu pieņemšanu valodu konkurenci Latvijā un latviešu valodas pozīcijas daudz spēcīgāk ietekmēs ekonomiski faktori, nekā tas bijis beidzamo desmit gadu laikā. Ekonomiskā motivācija latviešu valodas lietojumam, kas, atšķirībā no latviešu valodas prasmes, joprojām ir nepietiekamā līmenī, vēl vairāk mazināsies. Turpmāk šis jautājums būtu

jāpēta padziļināti, piedāvājot arī iespējas, kā kompensēt šo ekonomiskās motivācijas kritumu.

GALVENIE ATZINUMI

1. Latvijas Republikā pašlaik eksistē pašas nepieciešamākās valodas politikas realizēšanas institūcijas un ir pieņemti likumi un citi normatīvi akti, kas nosaka valodu lietošanu noteiktās sociolingvistiskās funkcijās.
2. Valodas politikas uzdevums, no vienas puses, ir atspoguļot esošo valodas situāciju valstī, no otras puses valodas situācijas attīstības perspektīvas. Tādēļ valodas politikai stingri jāpamatojas pašreizējās valodas situācijas zinātniskā analīzē un it īpaši – izpratnē par objektīvām likumsakarībām resp. sociolingvistiskajiem procesiem sabiedrībā. Ņemot vērā pašreizējās desmitgades pārejas posma statusu Latvijā, lingvistiskajai likumdošanai jāatbilst valodas situācijas dinamikai. Valsts valodas likums (1999) vērtējams kā secīga pakāpe valodas politikā. Papildinājumi un grozījumi esošajos valodas likumos un normatīvajos aktos, kā arī jauna Valsts valodas likuma pieņemšana jāatzīst par normālu un vēlamu procesu. Tā kā valoda ir nozīmīga gandrīz visās dzīves jomās, valodas lietošana reglamentēta ne tikai LR Valodas likumā, bet arī daudzos citos Latvijas Republikas likumos un normatīvajos aktos. Arī turpmākajos gados lingvistiskā likumdošana regulāri jāpārskata atbilstoši sabiedrības vajadzībām un sociolingvistiskās situācijas pārmaiņām.
3. Detalizēta politikas plānošana jāveic laika gaitā, jo neiespējami ir paredzēt ekonomisku un politisku faktoru ietekmi uz valodas kolektīvu lingvistisko uzvedību. Tomēr, ņemot vērā Latvijas valodas situācijas diahroniskās izpētes rezultātus, ārvalstu pieredzi un sociolingvistikas teoriju, iespējams noteikt svarīgākos virzienus, kuros jāstrādā, kā arī izvairīties no kļūdainas taktikas vai pat stratēģijas sabiedrības lingvistiskās integrācijas vadīšanā. Jau pašlaik ir iespējams prognozēt, kā varētu veidoties valodas situācija Latvijā pēc iestāšanās Eiropas Savienībā, kā arī to, kādas būs Latvijas valodas politikas

A modeli izvēlas valstis, kurās valsts jeb oficiālās valodas ekonomiskā vērtība salīdzinot ar konkurentvalodām ir zemāka.

Pēc Valsts valodas likuma (1999) un tā izpildes noteikumu pieņemšanas valodu konkurenci Latvijā un latviešu valodas pozīcijas daudz spēcīgāk ietekmēs ekonomiski faktori, nekā tas bijis beidzamo desmit gadu laikā. Ekonomiskā motivācija latviešu valodas lietojumam, kas, atšķirībā no latviešu valodas prasmes, joprojām ir nepietiekamā līmenī, vēl vairāk mazināsies. Jāapsver iespējas, kā kompensēt šo ekonomiskās motivācijas kritumu ne tikai ar juridiskiem, bet arī ar finansiāliem līdzekļiem (piemēram, ar valsts atbalstu nodokļu atviegrojuma vai citā veidā uzņēmumiem, kas funkcionē latviešu valodā).

8. Latvijas valodas situācijā ekonomiskā faktora nozīme valodu konkurences cīņā, kā arī valodas ietekme uz ekonomiskajiem procesiem var būt pat lielāka nekā citās Eiropas Savienības dalībvalstīs un kandidātvalstīs, tāpēc ļoti vēlama būtu politiķu, juristu sociolingvistu un ekonomistu sadarbība, kas pašlaik vēl Latvijā ir nepietiekama.

LITERATŪRA

Bojārs J. (1996). *Starptautiskās tiesības*. R.: Zvaigzne ABC.

Bojārs J. (1999). Par un pret Latvijas pievienošanos Eiropas Savienībai. - *Eiropas integrācija un Latvijas tautsaimniecība*. R.: LZA Ekonomikas institūts, 51.-65.

Ceļā uz saliedētu sabiedrību Eiropā: Latvijas galvenais uzdevums. Konferences ziņojums (1998). R.: Latvijas ārpolitikas institūts.

Danzin A. (1992). *Towards a European Language Infrastructure*. Report of the Strategic Planning Study Group. Brussels: DG XIII.

Deksnis E.B. (1996). *Eiropas Savienība: mīti un īstenība*. R.: Junda.

Druviete I (ed.) (1995). *The Language Situation in Latvia. Sociolinguistic Survey. Part 1. Language Use and Attitudes among Minorities in Latvia*. Riga: Latvian Language Institute.

Druviete I. (red.) (1996). *Valodas situācija Latvijā. Sociolingvistisks pētījums. 2. daļa. Latviešu lingvistiskā kompetence un valodas procesu vērtējums*. R.: Latviešu valodas institūts.

Druviete I. (1998). *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. R.: LZA Ekonomikas institūts.

Druviete I. (1998). La situation sociolinguistique de la langue lettone. - *Terminogramme. Juillet 1998. Les politiques linguistiques des pays baltes*. Quebec: Office de la langue française, 1998, 105-149.

Druviete, I. (1999). Language policy in a changing society: problematic issues of implementation of universal linguistic human rights standards. - *Approaching Linguistic Human Rights*. Ed. by M.Kontra, R.Phillipson, T.Skutnabb-Kangas, T.Varady. Budapest: Central European University Press, 263-276.

Druviete, I. (1999) Linguistic integration of the society through naturalisation: the case of Latvia. - *Multilingual Cities and language policies*. Proceedings from the Sixth International Conference on Law and Language. Ed. by K.Herberts & J.G.Turi. Vaasa; Abo Akademi, 1999, 339-346.

Druviete I. (2000). Language and State in Post-Communist Europe. – *Language of the People – Language of the state*. Proceedings of the 7th International Conference on Law and Language. San Juan, Puerto Rico, May 31- June 3, 2000. San Juan, Universidad del Sagrado Corizon, 2000, 36-38.

Druviete I. (2000). /Review on:/ Elmārs Vēbers (ed.). *Pilsoniskā apziņa*. Riga: Institute of Philosophy and Sociology, 1998, 320 pp. – *Multilingua*. Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication. Special Issue Book Reviews. Multilingua No. 19, Vol. ½, Berlin: Mouton de Gryuter, 2000, 187-190.

Druviete I. (2000). The Latvian Language Law Debate: Some Aspects of Linguistic Human Rights in Education. – *Rights to Language: Equity, Power, and Education: Celebrating the 60th Birthday of Tove Skutnabb-Kangas*. Ed. By R.Phillipson. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 83-86.

Edwards J. (1992) Sociopolitical aspects of language maintenance and loss: Towards a typology of minority language situations. - *Maintenance and Loss of*

Minority Languages. Ed. by W.Fase, K.Jaspaert, S.Kroon. Amsterdam/Philadelphia, J.Benjamins PC, 37-54.

Eiropas padome - Latvijas partneris Eiropas norisēs. (1996). R.: Latvijas ārpolitikas institūts.

Grin F. (1990) The Economic Approach to Minority Languages. -In: *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol. 11, Nos 1&2, 1990, 153-173.

Grin F., Vallancourt F. (1999). The Cost-effectiveness Evaluation of Minority Language Policies: Case studies on Wales, Ireland and the Basque Country. Flensburg: ECMI Monograph No.2.

Grin F. (2000). Evaluating Policy Measures for Minority Languages in Europe: Towards Effective, Cost-Effective and Democratic Implementation. Flensburg, ECMI Report No. 6.

Hirša Dz. (1998). Valsts valodas politikas pamatvirzieni Latvijā. - *Pilsoniskā apziņa*. R.: Mācību apgāds, 150-163.

Hirša Dz. (1998). Valsts valodas likumprojekts un cilvēktiesību ievērošana. - *Likumi un Lēmumi. NRA pielikums*, 1998, 25. martā, 1.-3.

Labrie N. (1993). *La construction linguistique de la Communauté européenne*. Paris: Champion.

Karnīte R. (1999). Eiropas integrācijas kritēriji un nosacījumi. - Grām.: *Eiropas integrācija un Latvijas tautsaimniecība*. R.: LZA Ekonomikas institūts, 4.-11.

Nelde P.H. (1991). Language Conflicts in Multilingual Europe: Prospects for 1993. - Coulmas, F.(Ed.): *A Language Policy for the European Community. Prospects and Quandaries*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 59-73.

Ozolins U.(1994). Upwardly Mobile Languages: The Politics of Language in the Baltic States. In *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. Vol. 15: 2&3, 161-170.

Ozolins U. (1999). Between Russian and European Hegemony: Current Language Policy in the Baltic States. – *Current Issues in Language & Society*. Vol. 6, No. 1, 6-56.

Paulston C.B. (1992). *Linguistic Minorities in Multilingual Settings*. Clevedon: Multilingual Matters.

Phillipson R. (1992). *Linguistic imperialism*. Oxford University Press.

Phillipson, Skutnabb-Kangas T. English, panacea or pandemic. - *Sociolinguistica*, 1994, Vol. 8, 73-87.

Phillipson R., Skutnabb-Kangas T. English only worldwide, or language ecology.
- In: *Papers in European Language Policy*. Roskilde: RUC, 1995, 39-53.

Vaillancourt F.(ed.) (1985). *Economie et langue*. Montreal: Editeur Officiel du Quebec.

Truchot C. (1997). *Introduction to Language Policy: methods of analysis and evaluation fields of intervention*. Graz: ECML.

Zariņš V. (1999). Paredzamās sabiedriskās problēmas, Latvijai iestājoties Eiropas Savienībā. - Grām.: *Eiropas integrācija un Latvijas tautsaimniecība*. R.: LZA Ekonomikas institūts, 12.- 17.